
ANMELDELSER

Birgit Vorre: *Boligen i det 20. århundrede. Indretning og brug*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2008, 314 s.

Indimellem kommer der bøger, som meget kort kan karakteriseres som godt kulturhistorisk-etnologisk håndværk. Ikke sjældent er det, når en af de ældre forskere når at få skrevet bogen om det emne, de har arbejdet med i mange år: landsbyer, byggeskik, haver, erindringssteder, industribygninger, friluftsmuseer osv. I dette tilfælde er det etnologen Birgit Vorre, som i mange år var museumsinspektør på Nationalmuseet i København, som nåede at få skrevet bogen om almindelige danskeres boliger og boligbrug gennem hundrede år, inden sin for tidlige død. Birgit Vorre var i hele sit virke den centrale person i samtidsdokumentationen af dansk boligkultur, ankerkvinde i de danske museers "boligpulje" og initiativtager til en mængde undersøgelser. Samtidig var det Birgit Vorre, der fik sat gang i den koordinering af de danske museers indsamling og undersøgelser, som nu endelig er mulig ved de omfattende digitale registreringer af museernes genstande, men som desværre endnu mangler at blive brugt til det væsentlige: at vide hvad museerne har, har for meget af og mangler, som Birgit Vorre først og fremmest advokerede for.

Boligen i det 20. århundrede hviler på et stort materiale: For det første oplysninger fra Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser tilbage fra 1960'erne (selv om fokus dengang var rettet mod den ældre landbokultur), Nationalmuseets egne mange undersøgelser, både i by- og landbomiljø, fra 1979 og frem til 1996, den danske boligpuljes aktiviteter (jfr. især antologien *Boligform og livsstil* 1989), en række nyere punktundersøgelser i husmands-, landmands- og forstadsmiljøer – og så til sidst Birgit Vorrers afsluttende og sammenfattende projekt 2004-05, der bl.a. omfattede udsendelse af en ny spørgeliste "mit hjem" om boligen 1940-80. Af samtidigt stof har Birgit Vorre desuden øst af de mange skandinaviske boligundersøgelser, der som led i de modernistiske arkitekters projekt om den rationelle og funktionelle bolig blev gennemført i 1940'erne og -50'erne.

På denne baggrund har Birgit Vorre leveret et oversigtsværk, der på en gang trækker de lange linjer, karakteriserer de enkelte perioder og dækker bredt i de synkrone snit, der inddrager både land og by, arbejdere og akademikere, kun med udeladelse af den absolutte over- og underklasse. I sin karakteristik af perioder, boligformer og -stile har Birgit Vorre eklektisk inddraget de teoretiske inspirationer, der var brugbare for den pågældende periode: Frem til mellemkrigstiden opereres med klassesamfundet, fra omkring Anden Verdenskrig mere med sociologiens socialgrupper og de etnologiske begreber om livsstil (jfr. bl.a. Ena Hvidberg 1978), samt i dag inspirationen fra Pierre Bourdieu og hans begreber om "økonomisk og kulturel kapital".

Karakteristisk for den første periode, 1890-1914, var iflg. Birgit Vorre, at hver klasse indrettede sig efter et fast mønster, med borgerskabets store boliger opdelt i en privat og repræsentativ del, mens mere almindelige arbejdere og funktionærer fastholdt "den fine stue", hvortil kun de fåtallige gæster blev indbudt, og som Birgit Vorre tolker som en arv fra en ældre borgerkultur fra før 1850. De vigtigste nyheder var introduktionen af møblelementer og "færdigsyede stuer" i almindelige hjem, hvilket bl.a. udviklede det separate soveværelse, samt den begyndende friere boligstil hos de stadig flere intellektuelle. De følgende perioder 1914-40, 1940-58, 1958-70 og 1970-2000 er med variationer alle præget af, at middelklassen bliver det dominerende samfundslag, og at boligkulturen i stedet for det skarpt toklassedelte opsplitter sig i en borgerlig boligstil med inspiration snart fra overklassen, snart fra England, snart fra mode og modernitet, en folkelig og konventionel boligstil med fokus på møblelementer, samt en mere individuel brugsorienteret stil.

I hele denne lange periode var der, i modsætning til hvad man umiddelbart skulle tro, relativt få fundamentale nybrud. Møblementerne var bl.a. kommet for at blive, helt frem til 1970'erne, hvad der bl.a. imod alle arkitekters anbefalinger gjorde soveværelserne mere og mere repræsentative. En af nyhederne var fremkomsten af "den kombinerede stue" i 1930'erne og -40'erne, dvs. med den fine stue med en blanding af spisemøbler og siddegruppe. Denne tendens pegede hen mod efterkrigstidens ene store stue og lagde det gamle mønster med tre boligrum i graven. En anden langtidstendens var det stadig større rum til børn i boligen, dog mere i form af børneværelser end friplads i hjemmets øvrige rum. En tredje tendens var udviklingen af køkkenet, både den rent tekniske, men også udviklingen fra de små husmorkøkkener (jfr. det modernistiske "laboratoriekøkken" i 1930'erne) over 1950'ernes spisekøkken og 1970'ernes køkken-alrum til vore dages "samtalekøkken". En fjerde tendens var den stigende opdeling af hjemmene efter stil frem for kun efter socialgruppe. Inden for samme gruppe kunne beboere efter tradition, samfundspolitisk overbevisning eller individuel stil satse på antikviteter, arkitektmøbler eller noget tredje. Denne spredning af stilmulighederne blev efter 1968 forstærket af ungdomsoprøret og de nye samlivsformer som bofællesskaber og kollektiver, og af indvandrerne med deres særlige traditioner for repræsentativitet og kønsopdeling. Men grundlæggende sammenfatter Birgit Vorre, at der fortsat kan opereres med en tredeling i borgerlig, folkelig og individuel-brugsorienteret stil – ligesom hun også understreger, at den megen tale om hjemmets funktionstømning snarere dækker over en ændring fra heldagsbrug til koncentreret brug i den øgede fritid. *Boligen i det 20. århundrede* er som sagt klassisk etnologi, med beskrivelse og analyse, kombination af analyse med konkrete eksempler, ledsaget af et ualmindeligt godt billedstof, hvor man som en, der selv har oplevet en del af perioden, ustandselig standser op og siger til sig selv: Ja, sådan var det!

Boligen i det 20. århundrede vil i mange år stå som værket om dansk boligkultur, en uundværlig opslagsbog for alle kulturhistorikere. Spørgsmålet er så, om det er bog, der vil nå ud til et bredt publikum. Ikke fordi bogen ikke er indbydende og sproget stort set letlæst. Men mere fundamentalt: om befolkningen i dag er interesseret i hverdagshistorie, i generaliserende historie om dem selv. Her står etnologien over for en virkelig udfordring. I mange år kunne den skandinaviske etnologi arbejde på et grundlag af interesse for hverdagen, udviklet af de modernistiske teoretikere, der som Gregor Paulsson bad folk om at *acceptera* i stedet for at henfalde til drømme om andre tider og steder. Med vore dages individualisme og orientering mod marked og mode snarere end fællesskaber er det igen drømmene, der sætter dagsordenen snarere end virkeligheden. I boligen som i meget af den anden kultur er stilen, især i den borgerlige og folkelige livsstil snarere fastlagt af *Home and Garden* og *Isabella* end af modernismens underkommunikerende diskretion. Og i den historieskrivning, som efterspørges, er det ofte snarere enten den individuelle slægtshistorie eller de helt unikke, særlige og dramatiske fortællinger, der efterspørges. Og især bryder dagens individualist sig nok ikke om at høre, at han/hun indgår i en stil, der i tid og rum omfatter 100 år og en million borgere. Skandinaviske kulturhistorikere og etnologer kan selvfølgelig ikke sidde denne trend overhørig. Men på den anden side er det vores pligt, især for de af os, der arbejder inden for museerne og dermed i lyset af samlingernes og vidensbankens lange perspektiv, at fastholde "på trods", at der er nogle lange linjer, nogle sammenhænge, nogle forhold ved virkeligheden, der skal fortælles. Kun derved er vi tro over for etnologiens inderste opgave: at analysere og beskrive kulturel variation og forandring i historisk perspektiv.

Peter Dragsbo

Palle Ove Christiansen: *Smeden & skaberværket. Tanker om tilværelsen i en vestjysk fabriksby*. C.A. Reitzels Forlag, 2008. 167 s.

I den vestjyske smed, fabrikant og læserbrevsskribent Christian Ølgaard, der døde i 1991, har Palle Ove Christiansen fundet sin danske Menocchio. Forskellene er ellers til at få øje på. Ølgaard levede sit liv i 1900-tallets iværksættermiljø i den lille fabriksby Lem midt mellem Ringkøbing og Skjern. Den norditalienske møller Menocchio endte på inkquisitionens bål i 1599. Men i denne forbindelse er det lighederne, der er det interessante. Både Menocchio og Ølgaard var usædvanlige fritænkere, og begges liv tog form i en uimodståelig trang til at meddele sig om religiøse anskuelser, der mere baserede sig på levet erfaring end abstrakt teologi.

Menocchio kunne ikke dy sig for at fortælle sine måbende dommere, at jorden var lidt ligesom en rådden ost, og englenerne var ormene. Det fik Carlo Ginzburg i 1976 en fremragende bog ud af, der i dansk oversættelse i 2007 fik titlen *Osten*

og ormene – *Kosmos ifølge en 1500-tals møller*. Ginzburgs centrale pointe er, at Menocchio nok var en meget usædvanlig mand, men at hans hjemmelavede kosmologi alligevel var formet af et miljø og en samtid, som inkquisitionens grundige protokoller kan bringe historikeren på sporet af.

Også Christian Ølgaard gjorde sig selvstændige tanker om religion. Læserbrevs-spalterne i det lokale dagblad lagde gennem 1960'erne, 1970'erne og 1980'erne plads til formuleringen af en personlig version af den kristne tro. Og Palle Ove Christiansen gør som Ginzburg. Han bruger den usædvanlige og meddelsomme ener som en mikrohistorisk indgang til kulturelle perspektiver og kontraster.

I sin bog om den italienske møller spænder Carlo Ginzburg sit materiale til det yderste, og flere kritikere pegede på, at hans analyse af Menocchios selv-tænkning som et kildemateriale til en nærmest universel og ahistorisk, men også næsten usynlig almuekultur, er mere, end kilderne kan bære. Det er en styrke ved Palle Ove Christiansens bog, at den på dette punkt adskiller sig fra forbilledet. Christiansen betragter det som "problematisk blot at påstå en abstrakt, historisk kontinuitet", og hans centrale analyser angår en konkret vestjysk historisk sammenhæng. Man kan med andre ord hævde, at hvor *Osten og ormene* er universalhistorie dyrket under mikroskop, er *Smeden & skaberværket* nærmere kvalificeret lokalhistorie med teoretisk og metodisk udblik. Og når lokalhistorie er god som her, er den bedre end sit navn. Så arbejder den med perspektiver, der også uden universalhistoriske hypoteser kan række langt ud over et snævert emne.

Omdrejningspunktet i Palle Ove Christiansens portræt af smeden og iværksætteren Christian Ølgaard er kontrasten mellem barndommen i det Indre Missions-dominerede Dejbjerg og voksenlivet i den driftige industriby Lem næsten kun et stenkast derfra. Som ung stod Ølgaard i lære hos den legendariske smed H.S. Hansen, der lokalt betragtes som en slags stamfader til en hel sværm af lemske produktionsvirksomheder, blandt dem et par stykker grundlagt og drevet af Christian Ølgaard. Under sin dannelse til håndværker, opfinder og fabrikant lærte Ølgaard, at livet er alles kamp mod alle. Han lærte, at hvis man har den rigtige opfindelse, må man ikke lade noget stå i vejen, og man må ikke vige en centimeter. Målet – den succesfulde fabrik – helliger midlet, og det ikke bare kan, det skal koste hårdt arbejde, afsavn og krige mod både venner og fjender at nå frem. Og når man endelig frem, er det på tide at begynde forfra. Han tog alle kampene mod først en broder og senere i livet mod søn og svigersøn uden at tøve, for det handler om at stå fast og kæmpe for sin idé og sin ret. Men Ølgaard glemte aldrig, at han i barndommen havde lært om en magt, der stod over menneskene. Lems junglelov og Dejbjergs krav om ydmyghed og beskedenhed skulle svejses sammen til en helhed. Det blev der en ret speciel religion ud af, og da Ølgaard aldrig satte sit lys under en skæppe, lod han Ringkøbing-egnens avislæsere følge med i sin afvisning af det ene sakramente efter det andet.

Palle Ove Christiansens bog er veldrejet. Med sikker hånd forvandler han et fragmenteret og på mange måder vanskeligt kildemateriale til en analyse af dynamik og særpræg i Lem. Læseren af *Smeden & skaberværket* får en version af en særlig Lem-mentalitet, der ligger i forlængelse af byens egen selvforståelse, men som i den dygtige kulturforskers hænder vinder i dybde og perspektiv. Den, der sejler langt fra land, får udsigt over brede horisonter og måske mod nye kyster. Til gengæld må han i navigation uden landkending stole på subjektive evner, på intuition, indlevelse og erfaring. Med *Smeden & skaberværket* har Christiansen smidt fortøjningerne og forladt en kyst, som mere forsigtige rejsende har tegnet præcise kort over, og ekspeditionen er ikke spildt. Den beriger os med en original analyse af kulturelle processer, af dynamik og brud i stationsbyen Lem midt i det tyvende århundrede.

Men samtidig må man spørge, om ikke Christiansen til en vis grad finder det, han leder efter, måske endda finder sig selv? Gennem sin fascination af den kompromisløse, stædige og originale ener når Christiansen frem til en opfattelse af Lem som en kultur, der skiller sig ud ved en særlig industri- og iværksætterånd, hvor konflikt og dynamik er to sider af samme sag. Men Christiansen henviser ikke til den eksisterende danske stationsbyforskning. Således heller ikke til *De nye byer – Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840-1940*, 1987 hvor Niels Peter Stilling bredt inddeler stationsbyens udvikling i faser. Efter en begyndelse som rural by og en vækstfase som lokalt centrum for handel og håndværk måtte stationsbyerne fra 1920'erne og frem enten stagnere eller specialisere. Som Kim Clausen og Peter Dragsbo har formuleret det i artiklen "Stationsbyundersøgelserne: Arbejdet i Ribe og Ringkøbing amter," i årbogen *FRAM – Fra Ringkøbing Amts Museer*, 1982, s. 82-102, var stationsbyerne et produkt af fjerntransportens effektivisering og lokaltransportens fortsat primitive niveau omkring år 1900. Da eksplosionsmotor og gummidæk bragte de større byer tættere på, måtte stationsbyerne finde deres nicher. I Vejen blev det margarine, i Haslev blev det læreruddannelse, og i Holeby blev det sukker. I den række passer Lem ind. Her blev det metalindustri.

Set i det perspektiv er Lem ikke usædvanlig, tværtimod. Men måske er der her tale om en sammenligning af æbler og pærer snarere end en kritik af *Smeden & skaberværket*? Palle Ove Christiansens bog er under alle omstændigheder en anbefaling værd.

Christian Ringskou

Bent Østergaard: *Indvandrerne i Danmarks historie. Kultur- og religionsmøder*. Syddansk Universitetsforlag, 2007, 523 s.

Forfatteren Bent Østergaard er lærer og medstifter af Amnesty Internationals danske afdeling. Han har endvidere ifølge bogens omslagstekst været medlem af Den danske UNESCO Nationalkommission, FN-forbundets og Dansk Flygtningehjælps bestyrelser samt Flygtningenævnet 1983-2001. Bogen *Indvandrerne i Danmarks historie* er udgivet af Syddansk Universitetsforlag i et forløb, man, at dømme efter den lange liste over små og store fonde, som har støttet udgivelsen, genkender som en lang og sej rejse med hatten i hånden. Der er kommet en stor og smukt formidlet bog ud af anstrengelserne, rig på morsomme og velvalgte illustrationer, komplet med historiografisk kapitel og litteraturhenviisninger (men dog uden noter). Den er imidlertid to bøger i én og fordrer derfor egentlig to anmeldelser.

Bogen er samlet set en forrygende tour de force gennem 15.000 års dansk indvandringshistorie, med hovedvægten på de seneste 300 og særligt hjerte for de sidste 30 år. Årsskiftet 1984-85, notorisk husket for Dronning Margrethes forsigtige formaning til danskere om at vise større forståelse for de fremmede i landet, betegner også et drastisk skift i bogens genre, analyse og tilstræbte objektivitet. Frem til 1980'ernes begyndelse får læseren et veloplagt og inspireret bud på en syntese over Danmarks lange, komplekse indvandringshistorie med et klart blik for, at territoriet til alle tider har været multinationalt, multireligiøst og multikulturelt. At det moderne Danmark – også – er skabt gennem erfaringsudveksling med de fremmede, de som slog sig ned i landet, hvad enten det gjaldt godt købmandskab, internationale netværk, ny teknik og teknologier eller bare hårdt, omhyggeligt arbejde. Bogen understreger også, at kulturmødet sjældent forløb uden gnidninger, at integration tager tid, og at Danmark næppe nogensinde har været et indvandrervenligt land. Fremmedfjendtlighedens mange facetter over misundelse, mindreværd, selvbeskyttelse og konservatisme afdækkes konkret og eksemplificeres. Bogen er baseret på et betydeligt sekundært, men tværfagligt kildemateriale i form af trykte bøger og artikler, rapporter og aviser, og litteraturgrundlaget er omhyggeligt og i det store hele uangribeligt. Vil bogen inspirere til fordybelse og udforskning savnes dog præcise årstal og citat- og kildehenvisninger, herunder til det fine billedmateriale. Bogen er ikke grundforskning, men prætenderer heller ikke at være det. Den er klassisk syntesepræget formidling, hvor læseren i det store og hele er i gode hænder hvad angår valg og fravalg, selvom en læser eller to måske kunne efterlades med indtrykket af, at Danmark ville have været et nation af knoldesparkende ignoranter, havde det ikke været for driftige jødiske forretningsmænd, tyske embedsmænd og hollandske Amagerbønder.

Ingen er ekspert på 15.000 års historie, heller ikke selvom bogen kun portrætterer én vinkel på Danmarkshistorien. Den dansk-jødiske indvandringshisto-

rie, som jeg kender bedst, kan derfor agere en prøve på validiteten i Østergaards analyse. De tyske og østrigske jøders skæbne i lyset af dansk flygtningepolitik i 1930'erne får således i bedste fald en mangelfuld beskrivelse med skudsmålet, at "netop over for Centraleuropas jøder ydede Danmark en aktiv og positiv indsats allerede i mellemkrigstiden", mens den effektive lukning af Danmarks grænser for jødiske flygtninge i oktober 1938 – en måned før Krystalnatten – udvisningen af jødiske flygtninge under den tyske besættelse og de vanskelige vilkår for de nu "statsløse" flygtninge efter befrielsen i 1945 ikke nævnes med et ord.

Østergaard begynder kapitlet "Et markant skift – folketingsvalg og ny regering 2001" med udsagnet, at "Historieskrivning – og især fremstilling af samtidshistorien – vinder ved en vis tidsmæssig distance. De seneste år op til denne bogs udgivelse skal derfor skildres kortfattet" (s. 415). Bogen havde i høj grad vundet ved, at forfatteren havde sat sig det mål, allerede da han nåede året 1984. Med beskrivelsen af de sidste 33 års indvandringshistorie krakelerer fagligheden i sympati med de forfulgte og lede ved "tonen" i dansk indvandrerdebat. Bogens "anden" bog (og sidste 150 sider) rummer væsentlig pointer om det unuancerede og til tider fordomsfulde debatniveau, som præger dansk presse og talerstole, men mistanken til den metodiske redelighed kan man ikke ryste af sig. Det kan diskuteres, om man bryder sig om den såkaldte moraliserende tilgang til problematiske sider af danskernes møde med det fremmede, om det er jødiske, tyske eller iranske flygtninge, men ikke om metode, analyse og litteraturvalg skal være stringente. Mens Østergaards konklusion om, at majoritetssamfundets tolerance eller blot li-gegyldighed er afgørende for en vellykket integration, er overbevisende og underbygget, er det dog en værdiladet og personlig anbefaling, at løsningen på aktuelle integrationsproblemer er en højere grad af imødekommenhed og respekt overfor religiøsitet. Historieundervisning, kulturkendskab, ja tak. Men: Forkyndelse, nej tak! Her møder læseren den radikaliserede kulturel relativisme, som i iver for at fremme dialog og medmenneskelig forståelse gerne ofrer individets ret til at blive fritaget for statssanktioneret propaganda.

Bogens begrebsbrug og abstraktionsniveau er beundringsværdigt avanceret og ikke beregnet på den forudsætningsløse læser og må afføde tvivl om bogens målgruppe. Forordets fromme håb om, at bogen må blive læst af 1. og 2. generationsindvandrere, som herigennem kan "få sat deres situation i perspektiv", lader sig næppe indfri i bredt omfang. Hertil kommer, at de skingre og ukontrollerede udfald mod navnlig Dansk folkeparti, regeringen 2001ff, indvandrerskeptiske socialdemokrater og frafaldne radikale ikke bare trætter læsningen, men afskærer betydelige dele af læserskaren fra at tilegne sig bogens i øvrigt glimrende refleksioner og gør den kun anvendelig til undervisningsbrug som partsindlæg og metodeeksamen. Det er faktisk synd og skam for bogens første 350 sider.

Sofie Lene Bak

Christian Tortzen: *En sømand han maa lide. Sømændenes Forbund 1897-1997. Bind II. De sidste 50 år. Kampen fortsætter.* Pantheon, 2007, 560 s.

I 2001 udkom 1. bind af Christian Tortzens historie om Sømændenes Forbund. Det var en meget vellykket bog, hvor Christian Tortzen på basis af et stort og grundigt kildearbejde skildrede sømændenes organisationshistorie i sammenhæng med søfolkenes liv og arbejde på skibene. Forbundet blev oprettet i 1897; hundrede år senere eksisterede der ikke længere et selvstændigt forbund for sømænd i Danmark. Det gamle forbund blev i marts 1994 sluttet sammen med SID. Det skete ikke uden debat og strid. Bl.a. var den tidligere sømandsboss Preben Møller Hansen imod. Alligevel var der ved urafstemningen et stort flertal for sammenslutningen (1120 ja mod 131 nej). Sømændene indgik herefter som del af Transportgruppen inden for SID. Sømandsforbundet fik således ikke 100 år som selvstændigt forbund.

Nu er andet bind så kommet, seks år senere, et omfattende værk på godt 500 sider. I sine afsluttende overvejelser betegner Christian Tortzen det selv som en fordel at det har taget den lange tid at skrive denne anden del, fordi det har gjort det muligt at komme "bare lidt på afstand" af de sidste år af forbundets historie. Det er især kapitlet "Under Fælles Kurs lederskab 1972-1986", der er svulmet op og "har sprængt rammerne, fordi de 15 år har vist sig at være meget mere indholdsrige, end forfatteren havde forestillet sig". Den ene begivenhed fulgte den anden. "Vi ændrede forbundet fra at være en juletræsforening til at være en kamporganisation, sagde Preben Møller Hansen i en radioudsendelse. Der skete noget hver eneste dag, har en af kontordamerne fortalt, man vidste ikke hvad næste dag ville bringe, og vi fulgte med ... En koncernlignende organisation blev opbygget med hovedkvarter i Herluf Trolles Gade. Højskole i 1974, fonde, forlag, blade, radiostation og meget mere. Forbundet gjorde sig gældende på den internationale scene og kom på kant med præsident Reagan himself" (s. 354).

Når værket er blevet så omfattende, skyldes det dels det brede sigte, som har været at behandle sømændenes organisation i en både international og dansk sammenhæng; dertil kommer, at bogen, tilsigtet eller ej, også er blevet til et bidrag til den faglige venstrefløjs historie i Danmark. Dels skyldes omfanget, at det er en meget ordrig fremstilling, med mange citater og visse steder meget detaljerede gennemgange. Jeg ville nok have foretrukket en kortere fremstilling, hvor der både var renonceret lidt på den brede ambition og var økonomiseret med sprog, citater og detaljer.

Ligesom det var tilfældet i bind 1 af Christian Tortzens bog om sømandsforbundet, gøres der også i første del af dette andet bind meget ud af sømændenes forhold, arbejdsmiljøet og livet om bord. Det er en af bogens klare styrker. Efterhånden som vi bevæger os op i tiden, til 1970'erne og 1980'erne, lægger skildrin-

gen af de politiske stridigheder i forbundet og udenfor dog beslag på ganske mange sider, hvilket ikke mindst skyldes Preben Møller Hansens rolle i og betydning for forbundet. Preben Møller Hansen fylder meget i denne bog. Vi følger hans vej til magten, fra han blev valgt til formandsassistent i april 1966 og formandsvalget i november 1968 til hans afgang i april 1991. Ifølge Tortzen havde Preben Møller Hansen formentlig håbet at blive ny formand for Danmarks Kommunistiske Parti efter Knud Jespersens død. Det blev han ikke. I stedet blev han ekskluderet af partiet (i 1979), og kort tid efter stiftede han Fælles Kurs.

Året 1987 blev højdepunktet i hans karriere. Fælles Kurs kom i Folketinget, sikkert uventet for mange. Det blev dog kun en kort periode. Efter valget i maj 1988 var Fælles Kurs ude igen, og ved valget i december 1990 lykkedes det heller ikke at komme ind. Men partiet var inde, netop mens lovforslaget om et Dansk Internationalt Skibsregister (DIS) blev behandlet. Loven vedtoges først efter valget i 1988, og DIS blev ifølge bogen en milepæl i forbundets historie. I foråret 1988 blev Henrik Berlau ny formand for sømændene, og han stod i spidsen ved sammenslutningen med SID i 1994.

Det er en meget lang og udførlig fremstilling af Sømændenes Forbunds historie, Tortzen har givet, også for lang. Vægtningen mellem sømændene, forbundet, dets ledelse og formænd, det omgivende samfund og udviklingen på den faglige venstrefløj, var efter min opfattelse mere vellykket i bind 1, men er i dette bind 2 tippet lidt for meget væk fra sømændene. Vi kommer vidt omkring: Fra international efterretningsvirksomhed under den kolde krig, engelske minearbejderstrejker i firserne, kampen mod apartheid i Sydafrika, Iran-kontra-skandalen til tragedien på Scandinavian Star i 1990. Blev Sømændenes Forbund stadig mere isoleret i Danmark, blev de internationale kontakter til gengæld mere udbredte.

Et uomgængeligt spørgsmål til en sådan fremstilling må være, om det er lykkedes Tortzen at holde en kritisk distance til stridighederne i dette stærkt politiserede forbund og ikke mindst til dets karismatiske lederskikkelse gennem næsten et kvart århundrede. I det store og hele må det besvares bekræftende. De kritiske røster inden for forbundet har også fået deres plads i historien.

Endelig kan man ikke undgå at bemærke den usædvanligt omfattende litteraturliste, som overgår de fleste andre faglige jubilæumsskrifter. Alene litteraturlisten viser, hvor grundigt forfatteren er gået til værks, og hvor bredt han har orienteret sig. Der er næppe mange fagforbund, der kan fremvise et så fornemt jubilæumsskrift som det, Christian Tortzen har givet sømændene.

Knud Knudsen